Аналітична записка

Про результати пілотного соціологічного дослідження на тему «Ціннісні орієнтири учасників літньої школи з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС»», проведене в рамках реалізації наукового проєкту «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку Ужгородського національного університету»

Вступ. Європейський досвід поставив під сумнів перспективи асиміляції різних етнічних та соціальних груп в єдину гомогенну спільноту, практики мультикультуралізму щодо цивілізованого, безконфліктного співіснування різних соціокультурних груп (етнічних меншин, іммігрантів, біженців, феміністок, інших спільнот тощо) в єдиній державі, позитивний вплив культурної багатоманітності на людське буття. Міграційна криза в ЄС та атомізація суспільства спричинили потребу консолідації суспільства навколо загальнонаціональних цінностей шляхом піднесення ідентичності груп до ідентичності державної та загальнаціональної. Ця потреба співзвучна викликам глобалізації як визначальному наднаціональному процесу сучасності, який ініціює ослаблення соціальних, корпоративних та політичних форм групової ідентичності, призвів до нових викликів у сучасному суспільстві, розмивання цінностей і традицій, конфлікту ідентичностей та генофондів «нових» та «старих» спільнот, загроз нацбезпеки, особливо в Україні, гострій конкуренції на її теренах панросійської імперської та проєвропейської української ідентичностей, російсько-української війни і, як наслідку - часткової втрати суверенітету і цілісності держави.

Курс інтеграції України у світовий економічний і культурний процес на основі глобальних практик не завжди сприяє збереженню та розвитку української національної ідентичності та стабільності суспільства. Брак ефективних організаційно-правових та адміністративних механізмів, а також

належної державної фінансової, інформаційної підтримки національної культури призвів до поширення на її теренах явищ культурної уніфікації, поступової втрати зв'язку духовних підвалин суспільного життя з національно-культурними архетипами, цінностями і традиціями. Це ж стосується інституціональної та світоглядної протидії поширенню популістських практик як простого способу вирішення складних проблем суспільного розвитку. Однак найбільшим викликом для національного будівництва в Україні є проєкт насадження російської ідентичності на теренах України, який має довгу історію. Небезпека конкуренції цих різних світосприйнять на одній території полягає у тому, що проросійська ідентичність здатна замінити українську, бо механізми її конструювання формують ілюзію «нерозрізнення» («какаяразница») цих ідентичностей через спільний багатовіковий спосіб буття, спільні життєві практики у побуті, освіті, охороні здоров'я, кар'єрному зростанні, віруваннях тощо. Іншими словами, існують реальні загрози щодо втрачання засадничих цінностей і традицій, розмивання української ідентичності як із Заходу, так і Сходу, а за цим - виникнення регіональних конфліктів, їх переростання у загальнонаціональний. При цілеспрямованій стратегії формування української національної ідентичності Україна як новітній незавершений цівілізаційний проєкт має всі перспективи уникнути як цієї загрози, так і пасток «плавильного казана» та мультикультуралізму, оскільки такі практики глобалізації не набули на її теренах широкого втілення. Можливе цивілізаційне майбутнє України — побудова громадянської, політичної нації, де етнічна, особистісна та групова самоідентифікація громадян буде надійно захищена недоторканістю прав і свобод людини та громадянина, достойно забезпеченого творця свого життя. Проте така цивілізаційна перспектива потребує детального теоретичного осмислення, фундаментального дослідження і опосередкування як задач, чинників та механізмів її досягнення, так і викликів, які виникатимуть на цьому шляху, зокрема у регіональному вимірі. Започаткувати такий науковий процес і покликане це пілотне дослідження.

1. Методологія, методика та інструментарій дослідження

Соціологічне дослідження проведено серед учасників літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС», яка відбулася в рамках реалізації наукового проєкту «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку Ужгородського національного університету» (ТЦЖМ УжНУ, 23-25 червня 2021 року). Учасники зазначеної літньої школи є цільовою аудиторією названого навчального курсу. У кожного дослідника-викладача, задіяного в проєкт, формується власна цільова аудиторія, серед якої проводяться і до 2023 року проводитимуться пошукові дослідження за визначеною метою і за відповідним дослідницьким методом.

Метою соціологічного дослідження були науково-вимірювальні дії за методом пілотного соціологічного дослідження, за результатами яких вивчалися ціннісні орієнтири учасників літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС». За мету ставилося також з'ясувати рівень засвоєння ними отриманих на заняттях знань, а також ставлення слухачів щодо окремих принципових проблем: вступу України до НАТО і ЄС, до співжиття із громадянами європейських країн та до мігрантів, а також до запровадження у навчально-освітній процес УжНУ зазначеного навчального курсу.

Об'єкт дослідження – учасники зазначеної онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС».

Предмет дослідження - ціннісні орієнтири учасників літньої онлайн-школи (ставлення до матеріальних та духовних цінностей, система установок, переконань, уподобань, виражена у поведінці тощо).

Актуальність проблематики не викликає сумніву, оскільки зазначені проблеми виступають головними чинниками впливу міграції та демографії на виклики та загрози національній безпеці, самостійності і незалежності України. Особливо актуальним є дослідження цих проблем у регіональному вимірі, і проводиться воно в регіоні за таким методологічним підходом вперше.

Вибірка випадкова - це учасники цільової аудиторії літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС» - понад 50 слухачів, серед яких виявилось найбільше зацікавлених відповісти на поставлені запитання анкети. Анкета складалася із вступу, 4-х блоків - 14-ти проблемних закритих і напівзакритих та одне відкрите запитання, і особистих даних (соцдемблок). Географія досить широка: у масиві опитаних - представники майже всіх регіонів Закарпаття та сусідніх областей, що є цілком достатнім для обраного методу пілотного соціологічного дослідження, здійснення науково-розвідувального та порівняльного аналізу із тими дослідженнями, які проводилися в Україні та за кордоном щодо ціннісних орієнтацій населення, ставлення до мігрантів, котрі були доступні автору.

Довідково: *мета курсу - підвищення професійного рівня слухачів літньої школи в ході ознайомчого вивчення тематики імміграції і транснаціоналізму, зокрема через призму напрацьованого досвіду окремих країн Євросоюзу та Європи в цілому. Лекторами та доповідачами школи стали провідні професори УжНУ, інших вітчизняних і зарубіжних університетів, вчені, що спеціалізуються в галузі міграції і транснаціоналізму, керівники і менеджери обласних державних структур і приватних компаній, а слухачами - студенти, магістранти, докторанти та аспіранти УжНУ і інших вітчизняних і зарубіжних вишів. Форми роботи літньої школи: інтерактивні онлайн-лекції, навчальні семінари та тренінги, майстер-класи і дослідження. Школи ТЦЖМ УжНУ проводитимуться один раз на рік, зазвичай влітку, протягом 3-5 днів до 2023 року включно.*

Проблемність і дослідженість тем ціннісно-культурних орієнтацій населення, ставлення до мігрантів на Закарпатті та в Україні серед інших є гостроактуальною, а тому увага дослідників до них є вельми помітною, особливо в останні три роки, коли ця проблематика надзвичайно загострилася до рівня викликів і загроз національній безпеці держави. Стосовно явища імміграції, то серед українських науковців посилилася зацікавленість насамперед щодо проблематики його дослідження. Зокрема науковці Національного інституту стратегічних досліджень (НІСД) опублікували збірник тез і матеріалів, підготовлений за підсумками науково-практичної конференції «Проблеми реалізації державної міграційної політики України»[1].

Заслуговують на особливу увагу праці таких науковців НІСД, як: О.А. Малиновська [2] і Л.А. Жураківська [3], Інституту демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАНУ: Е.М. Лібанова [4], О.В. Позняк [5] і Т.О. Гнатюк [6], дослідниці у сфері міграції із Аналітичного центру CEDOS: А.В. Фітісова [7]. Важливими при дослідженні є Указ Президента України від 20 липня 2007 р. № 657 «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності», Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017р. № 482-р. «Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року» [8], а також низка науково-аналітичних інтерв'ю Елли Лібанової з приводу проблем трудової міграції і демографії [9], Романа Гурського [10] та інших. Дослідження з тематики міграційних настроїв і мотивацій, а також ціннісно-культурних орієнтацій населення системно проводить генеральний директор КМІС, професор Володимир Паніотто [11], дослідники Олексій Толкачов [12], Ярослав Жарєнов [13], Павло Кравчук та Катерина Кульчицька [14]. Особливо виділяються проведені дослідження наукових співробітників Інституту соціології НАН України Ірини Бекешкіної [15], Сергія Дембіцького [16] та Євгена Головахи [17]. Поряд із названими вище (офіційними документами) логічно вписуються до цієї проблематики аналітичні документи, як «Щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні» [18], створення Експертної ради з питань міграційної політики Національного інституту стратегічних досліджень та матеріали її VII засідання, присвячене обговоренню проєкту Закону України "Про внесення змін до деяких законів України щодо правового забезпечення наявності іноземного громадянства (підданства) у громадян України" № 4640 [19], аналіз кримінальних правопорушень, які скоїли в Україні іноземці [20] та інші.

Більше того, у практиці науково-освітніх установ майже відсутніми були дослідження й обговорення таких проблем, як протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах [21] та ксенофобії [22] і до них дотичних, оскільки такого масштабу міграційної кризи,

яка розпочалася у 2015 році і яка б так потужно вплинула на політику Європейського Союзу в цілому та на ситуацію в його окремих державах, в історії не було. А нині вже є нові загрози її повторення на тлі подій в Афганістані, Білорусі та інших регіонах і країнах. Наслідки кризи відчутні повсюдно, як у країнах західноєвропейського "ядра" [23, 24], так і в прикордонних країнах Східної Європи - сусідах України, що негативно позначилося на культурно-ціннісних орієнтаціях населення усієї Європи [25].

Слід назвати і дослідження такої проблеми, до якої раніше науковці лише теоретично підступалися або не вивчали її зовсім, - це геномні дослідження. Тут виділяється робота науковців УжНУ та їх партнерів, яка набуває щораз більшого резонансу, а з огляду на нашу проблематику вона особливо актуалізується в контексті дослідження проблеми імміграції і транснаціоналізму, потребує окремого підходу до здійснення порівняльного аналізу міграційної тематики з результатами названого вище геномного дослідження [26]. Активно розвивають тему генетичного походження предків казахстанські дослідники, зокрема в гуманітарній, найперше в історичній і

Таблиця 1 (%)

Запитання	Дуже важливо	Скоріше важливо	Скоріше не важливо	Зовсім не важливо
Наскільки важлві для Вас друзі, знайомі?	50	50	0	0
Наскільки важливий для Вас вільний час?	70	30	0	0
Наскільки важлива для Вас політика?	23,3	60	16,7	0
Наскільки важлива для Вас робота?	60	36,7	3,3	0
Наскільки важлива для Вас релігія?	16,7	46,7	23,3	13,3

політолого-соціологічній областях [27].

2. Зміст дослідження та соціологічний аналіз його результатів

Перший блок дослідження присвячений оцінкам респондентами власного ставлення (**Скажіть, будь ласка, наскільки важливо для Вас те, що я зараз назву?**) до важливих життєвих цінностей, складений із семи запитань.

Як видно із таблиці 1, респонденти віддали перевагу вільному часу, роботі та друзям, які розділили 1-3 місця серед своєрідного рейтингу юнацького романтизму, адже більшість опитаних - молоді люди, студенти. Тому максималістське цінування вільного часу та друзів досить виразно протирічить цінностям роботи, хоча розуміння у наші часи значення для людини можливостей працювати і цінність отримати роботу є ознакою того, що опитані молоді люди реально пробують розставити акценти між своїми бажаннями і реальними потребами у житті. Для порівняння: в цілому в Україні, наприклад, політикою цікавляться 12%, а серед наших респондентів - 83,3%.

Окремо ми виділили у цьому блоці останнє запитання як важливий індекс самопочуття: **«Наскільки Ви задоволені своїм життям у цілому»?** 73,3% опитаних ним задоволені; 13,3% - ні те, ні інше, а 10% - не змогли дати однозначну відповідь, і 3,7% в цілому життям не задоволені.

За іншою методикою глобального дослідження - Індексом якості життя серед країн світу, яке проводилося за сукупністю факторів, зокрема: купівельна спроможність населення, рівень забруднення довкілля, співвідношення цін на житло і доходу, вартість життя, рівень безпеки, якість охорони здоров'я, час у дорозі на роботу і клімат, то Україна за підсумками 2020 року опинилася на 65 місці із 80 країн (у 2013 році - 57) в **рейтингу якості життя**. Нас випередили Індія, Панама, Ліван та Колумбія. Ще виразніше відставання України в іншому світовому рейтингу - в **рейтингу щастя**: у 2013 році - 87 місце, у 2018 - 138 (після Судану і перед Того), і в останні три роки дещо поліпшилося: у 2021 році 110 із 156 досліджуваних країн. У регіональному зрізі цю тему варто би досліджувати окремо та порівняти із загальнонаціональними показниками. Прогнозно висновки будуть різнитися суттєво.

Принципове питання другого блоку було таке: **«Чи хотіли би Ви жити по сусідству з іммігрантами»?** «Так» відповіли 40% опитаних; «Не знаю» - 43,3%

і 16,7% відповіли категорично «Ні!». А ось ці показники також значно відрізнятимуться від загальнонаціональних, ймовірно більше за попередні.

На запитання **«Чи згідні Ви з твердженням, що коли робочих місць не вистачає, потрібно віддавати перевагу громадянам України перед іммігрантами»?** отримали такі відповіді: «Повністю погоджуюсь» - 20%; «Погоджуюсь» - 40%; «Як погоджуюсь, так і не погоджуюсь» - 40%; «Не погоджуюсь» - 0. Названа проблема є глобальною і потребує окремого теоретичного осмислення і фундаментального дослідження.

Таблиця 2 (%)

Запитання	Хороший	Поганий	Не хороший і не поганий	Важко відповісти
Як би ви оцінили вплив імігрантів на розвиток країни?	16,7	10	33,3'%	40
В УжНУ навчаються іноземні студенти. Як ви до них ставитеся?	73,3	0	20	6,7
А як, на Вашу думку, до них ставляться мешканці міста?	16,7	13,3	3,33	3,67

Молоді люди та інші учасники літньої школи, які брали участь у проведеному дослідженні, прослухали цей курс вперше і схвально поставилися до можливості вивчати цю складну проблематику й надалі. Так, на запитання «**Якщо би Ви мали можливість поглибити свої знання у цьому напрямі, то як би Ви поставилися до запровадження в навчально-освітній процес на**

Вашій кафедрі курсу «Іміграція і транснаціоналізм»? відповіли **«Так» - 76,7%»**, 3,3% заперечили, а решта - не визначилися.

І ще було кілька надважливих складових політико-культурної орієнтації опитаних. На запитання **«Як Ви вважаєте, Україні потрібно вступати до ЄС?»** відповіли **«Так» 80%,** «Ні» - 3,6%, «Не знаю» - 3,3%, а решта має інші думки, зокрема: «Так», але на умовах примату національних інтересів, як цього домагаються наші сусіди (Польща, Угорщина), «Так», але для цього потрібно владі займатися не популізмом, а здійснювати реформи і сформувати привабливий імідж нашої країни для вкладання іноземних інивестицій у розвиток національної економіки.

На останнє запитання **«Як Ви ставитеся до підписаної Угоди України про Асоціацію з ЄС?»** отримали такі відповіді: **«Добре» - 83,3%**; «Погано» - 3,7%; «Не добре і не погано» - 10%, а решта мала власну думку, зокрема, «Добре, бо це наш цивілізіційний вибір і виклик часу» - 3% респондентів.

3. Висновки і рекомендації. 1. Високий щабель ціннісних стандартів у опитаних щодо принципових духовних, політичних, культурних орієнтирів, самопочуття, задоволеності життям, позитивного ставлення до мігрантів, сусідів, інтеграції країни до ЄС, а також виразно високі життєві стандарти свідчать про високі мотивації та позитивні настрої у молодих опитаних людей, які треба не лише зберегти, але й розвивати на основі навчально-освітнього і виховного процесу, у тому числі за допомоги вивчення і засвоєння цінностей, норм співжиття і досвіду народів Європи в ході реалізації проєкту ТЦЖМ УжНУ.

2. Позитивне загалом ставлення у респондентів і до мігрантів, особливо іноземних студентів, проте суперечливими є їх думки і позиції щодо впливу мігрантів на розвиток країни, надання їм робочих місць, також проблематичним (прогнозно) є ставлення мешканців міст і сіл до приїзжих. В УжНУ цю проблему можна б вирішувати шляхом формування, наприклад, цілової аудиторії, тобто вивчення учасниками літніх шкіл і студентами УжНУ навчальних курсів типу «Імміграція і транснаціоналізм» та інших, з одного

боку, а головне - просвітницької роботи серед населення регіону. Ця тема поки що не досліджена в регіоні.

3. Позитивно зорієнтовані наші учасники опитування і щодо вступу України до ЄС та підписаної Угоди про асоціацію України з ЄС.

4. Концепція другої літньої школи з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм», яка була частково викладена і схвалена Європейською Комісією у проєкті «Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку», себе виправдала і пропонуватиметься до запровадження у навчально-освітню програму кафедри міжнародних студій і суспільних комунікацій УжНУ, а також готуватиметься до видання науково-методичний посібник під назвою «Імміграція і транснаціоналізм» у т.ч. за матеріалами літньої школи.

5. У постмодерному світі внаслідок розгортання глобалізаційних процесів, популізму, корупції в духовно-культурній сфері, міграційної кризи проблеми і невизначені перспективи, загрози і виклики, які постають перед Україною, потребують комплексного вжиття заходів у духовній, науково-освітній, гуманітарній, інформаційній, економічній і міжнародній сферах.

Існування і розвиток держави як багатонаціонального, демократичного, правового суспільства та забезпечення її національної безпеки і територіальної цілісності можливі лише за умови збереження міжнаціонального миру, регіональних порозумінь і досягнення суспільної злагоди, а цінності і традиції, їх збереження і розвиток, належне ставлення до них громадян - принципові засади розбудови національної держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. – 108 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-01/problemi-realizacii-strategii-derzhavnoi-migraciynoi-politiki-ukraini.pdfc. /

2. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. – К.: НІСД, 2018. – 472 с.
3. Жураковська Л. А. Міжнародний досвід залучення іноземних студентів на ринок праці та доцільність його використання в Україні // Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. - С. 68-73.
4. Лібанова Е. М. Зовнішні трудові міграції українців: масштаби, причини, наслідки. Демографія та соціальна економіка. 2018. № 2(33). С. 11–26.
5. Позняк О. В. Проблеми реалізації імміграційної політики України // Проблеми реалізації Стратегії державної міграційної політики України: зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Київ, 19 груд. 2019 р.) / упоряд. О. А. Малиновська. – Київ: НІСД, 2019. – С. 63-68.
6. Гнатюк Т. Стратегія державної міграційної політики України: у фокусі - трудові мігранти / Там само - С. 15-21.
7. Фітісова А.В. Роль міграційної статистити для реалізації стратегії державної міграційної політики України. Там же: - С. 57-62.
8. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 15 червня 2007 року «Про напрями державної міграційної політики України та невідкладні заходи щодо підвищення її ефективності»: Указ Президента України від 20 липня 2007 р. № 657. та Про схвалення Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року: Розпорядження Кабінету Міністрів України від 12 липня 2017р. № 482-р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482–2017-%D1 %80.
9. «Дуже серйозна пастка». Демограф Елла Лібанова виступила проти преференцій заробітчанам. 20 липня, 2021. URL: https://biz.nv.ua/ukr/economics/libanova-vistupila-rizko-proti-nadannya-preferenciy-zarobitchanam-novini-ukrajini-50172506.html?utm_content=set_lang&fbclid=IwAR1H8WRAiqMghRzZcrrRHhSbt2DYUhcA2ZucTCLifFJJMc6X-CgOPQfskGw (Дата звернення: 04.08.2021). «Україна не буде пустелею, питання в тому – хто житиме на цій землі, - демографка Елла

Лібанова. А також «Мільйони заробітчан залишають Україну, але на їх місце приїдуть інші етноси. URL: https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/obshhestvo/5653955-milyoni-zarobitchan-zalishayut-ukrayinu-ale-na-yih-mistse-priyidut-inshi-etnosi-demografka.html". (Дата звернення: 04.08.2021).
10. Роман Гурський. Еміграція з України в 2015-2017 рр.: основні напрямки за даними національного відомства статистики України. URL: https://www.facebook.com/history.diaspora/photos/a.516538005518814/1007059126466697/?type=3 та «Ліві» і «праві»: «добро» проти «зла»? Українці – це титульна нація, тому будь-які мігранти мають пристосуватись до культурних цінностей, які ми маємо в Україні». (Дата звернення: 17.02.2021).
11. Геополітичні орієнтації жителів України: червень 2021р. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1054&page=1&fbclid=IwAR3UDwPNNRb33XRXT5goiktRce-ofTeaFrpZzST2UdC488aUqUg1gGl-slo - КМІС: «Українці стали щасливішими. Наші позиції у тематичному міжнародному рейтингу за 2021 рік відчутно перевищили показники 2020 і 2019-го. Невже ми зрозуміли головне і почали цінувати, що маємо?». URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/08/06/infografika/suspilstvo/yak-zminyuvalosya-misce-ukrayiny-svitovomu-rejtynhshhastya?fbclid=IwAR2bYFbjRQDmk4G58RMmAB-aFcJ1oYptuGRAdc44ouwmpt_e6AFxL8QKjU_aem_AcQ83U2b4Dn37nyLkPzqBomg1gU1do8mWT9Lzyu7nHf1TqTUoNPsYptxh29ujBNWwxYz6HISSLySVSh_2oZdfrR3CnxoTDsv5AgJ07WOOlZCGXImD8olMldzPZRzxewRjG8, «Суспільно-політичні настрої населення України (24.07-1.08.21). URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=1055&page=1&fbclid=IwAR3L_Hbw2kf371wd9JHNt1PfzdimEoaSNMdObbgmFYncLQCa0hs5telwC1M. (Дата звернення: 07.07.2021).
12. «Подробнее о будущем» - в книзі Алексея Толкачёва "Заветная Украина». URL: https://ridero.ru/books/zavetnaya_ukr... - (Дата звернення: 04.08.2021).
13. Три проблеми, від вирішення яких залежить наше майбутнє. URL: https://telegraf.com.ua/ukr/ukraina/politika/5626156-kinets-ukrayini-tri-problemi-vid-virishennya-yakih-zalezhit-nashe-maybutnye.html?

fbclid=IwAR1TL6i4js3tyOTYxdRvkek7p9mGPxKICRt4Hb4FPvZeFEpFLldNTXV1N5E. Ярослав Жарєнов (Дата звернення: 04.08.2021).
14. Як українці порушують міграційне законодавство ЄС, але не перегинають палку. Павло Кравчук, Катерина Кульчицька. URL: https://m.dt.ua/international/yevropeyska-spokusa-347437_.html, а також Павло Кравчук. Що має зробити Україна, аби зберегти людський потенціал і захистити заробітчан у вразливій ситуації. (Дата звернення: 04.08.2021). https://zn.ua/ukr/international/teatr-mihratsijnoji-politiki.html. (Дата звернення: 04.08.2021).
15. Ирина Бекешкина. Пока мы живы, ничего не решено окончательно. URL:https://zn.ua/interview/irina-bekeshkina-poka-my-zhivy-nichego-ne-resheno-okonchatelno312567_.html?fbclid=IwAR10LT1pwCGp81KKtz1EVfKEd9rcMHnfd6jYQPgrfMlmlJACac3dSKhryHo#.XnXwG4EYQvs.facebook. (Дата звернення: 26.03.2019).
16. Міжособистісна політико-психологічна напруженість населення України. URL: http://kiis.com.ua/?lang=ukr&cat=reports&id=935&page=1. (Дата звернення: 05.08.2021).
17. Євген Головаха. Українці вперше усвідомили, що дружба з Росією - це шлях доприниження. URL: https://lb.ua/society/2018/12/13/414770_evgeniy_golovaha_ukraintsi_vpervie.html?fbclid=IwAR3RNQE1aWdWdtdXX7m0OfAvMo3lkWZExpTkLGGy5S1PPK41PnPn-IUwOFQ. (Дата звернення: 13.12.2018), а також https://censor.net/ru/resonance/328424 6/v_ukran_z_svobodoyu_menshe_problem_nj_z_vdpovdalnstyu_svobodu_mi_tak_chi_nakshe_sob_zabezpechili_vgen?fbclid=IwAR078Zff5QGxqN3QgcUg2bGM61CwjIasTtHOC5piwWKwkL8EcZORBHbFSxU.
18. Щодо удосконалення порядку працевлаштування іноземців в Україні. URL: https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v. https://niss.gov.ua/doslidzhennya/socialna-politika/schodo-udoskonalennya-poryadku-pracevlashtuvannya-inozemciv-v, 14.04.2020. (Дата звернення: 15.06.2021).

19. VII засідання Експертної ради з питань міграційної політики Національного інституту стратегічних досліджень. URL: https://niss.gov.ua/news/novini-nisd/vii-zasidannya-ekspertnoi-radi-z-pitan-migraciynoi-politiki-nacionalnogo-institutu?fbclid=IwAR1ZIBPhPbWyGRK62JYywSW4-Eeuh9COYNP4R9cN3aXkUAWMS1dx4UOinpE (Дата звернення: 21.04.2021).
20. Скільки кримінальних правопорушень скоїли в Україні іноземці. URL: https://www.slovoidilo.ua/2021/06/17/infografika/suspilstvo/skilky-kryminalnyx-pravoporushen-skoyily-ukrayini-inozemczi?fbclid=IwAR150rdQ8a6zz3J_EMDcLE3PkSxy5RLXbw7WP7iof5w3vZgHkzkBYNtZWoQ_aem_AfbvPNNpJ2NLM20bFb4FMIjCDOYf7KAQ3gFQ0QD66TOGb_i4bSsketEZCyr5F0NsH16-KFcPzyktHazTwZiGosZN9apdjfN_99IEjZ70-T2qj2_MCSGjzbHImFmII4lal6g. (Дата звернення: 17.06.2021).
21. Протидія проявам тероризму, сепаратизму, екстремізму та нелегальній міграції в сучасних умовах: стан, проблеми та перспективи : матеріали міжнар. наук.-практ. конф. (м. Дніпро, 28 жовт. 2016 р.). – Дніпро : Дніпроп. держ. ун-т., 2016. – 356 с. URL: https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/20161103.pd. (Дата звернення: 17.06.2021).
22. Мечты о Европе: беженцы и ксенофобия в России и Украине. URL: https://www.opendemocracy.net/ru/mechty-o-evrope/. (Дата звернення: 24.02.2021).
23. Рассел Г. Рік хюге по-данськи. Секрети найщасливішої країни у світі / Гелен Рассел; пер. з англ. О Ліпської. – Х.: Віват, 2018. – С.310-311.
24. Фукуяма Ф. Политика идентичности и предпосылки гражданской войны в США. [Електронний ресурс]. URL: https://eadaily.com/ru/news/2018/11/14/fukuyama-politika-identichnosti-i-predposylki- grazhdanskoy-voyny-v-ssha.
25. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. – К., 2018. – 396 с. URL: https://www.idss.org.ua/arhiv/Ukraine_migration.pdf. (Дата звернення: 05.08.2021).
26. Taras K Oleksyk, Walter W Wolfsberger, Alexandra M Weber, Khrystyna Shchubelka, Olga T Oleksyk, Olga Levchuk, Alla Patrus, Nelya Lazar, Stephanie O Castro-Marquez, Yaroslava Hasynets ... Show more. Author Notes GigaScience,

Volume 10, Issue 1, January 2021, giaa159, URL: https://doi.org/10.1093/gigascience/giaa159. Published: 13 January 2021 Article history Genome diversity in Ukraine Abstract. https://academic.oup.com/gigascience/article/10/1/giaa159/6079618?searchresult=1 (Дата звернення: 21.05.2021).

27. Батыры как ОПГ, олигархи как туленгуты, слабые ханы, трайбализм, непотизм и другие параллели казахской истории. https://orda.kz/batyry-kak-opg-oligarhi-kak-tulenguty-slabye-hany-trajbalizm-nepotizm-i-drugie-paralleli-kazahskoj-istorii/?fbclid=IwAR09-IKC93yBkvuO-mTIQrHD_08BfvP7NYN9P98sivZjk7UYJDKpWFUnHV8. (Дата звернення: 12.08.2021)

Додаток 1

Відповіді респондентів на запитання анкети у графічному зображенні (лінійний розподіл)

Скажіть, будь ласка, наскільки важливі для Вас друзі, знайомі?

30 відповідей

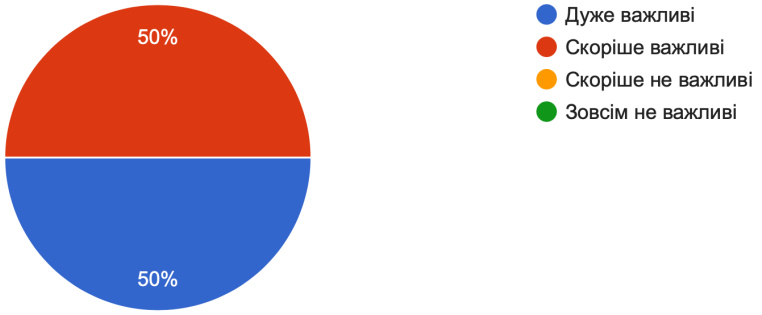

Скажіть, будь ласка, наскільки важливий для Вас вільний час?

30 відповідей

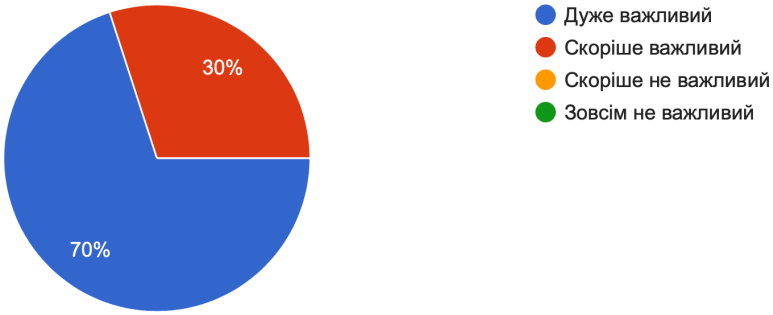

Скажіть, будь ласка, наскільки важлива для Вас політика?

30 відповідей

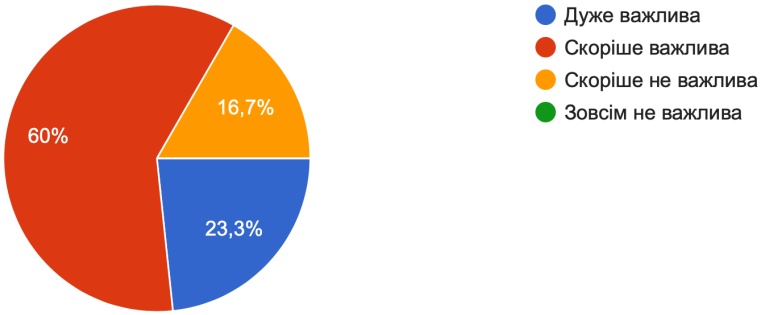

Скажіть, будь ласка, наскільки важлива для Вас робота?

30 відповідей

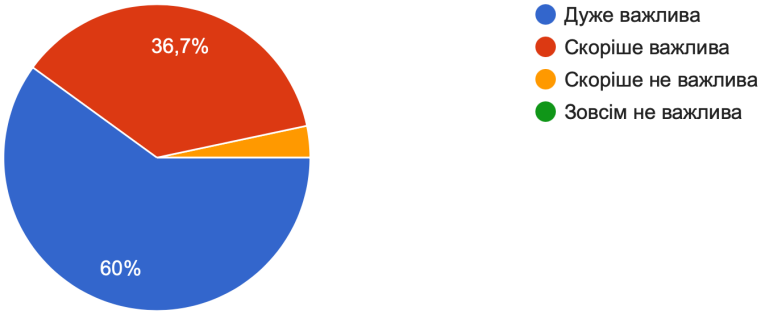

Скажіть, будь ласка, наскільки важлива для Вас релігія?

30 відповідей

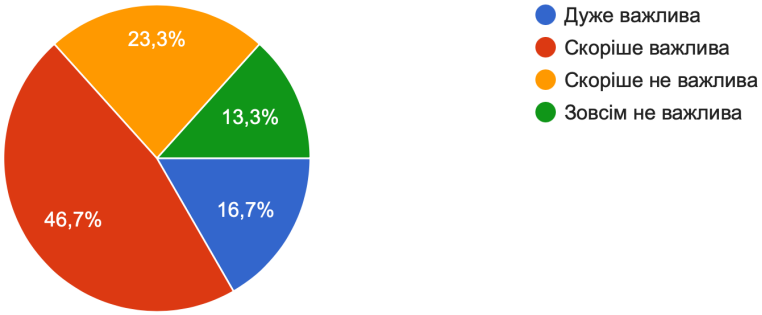

Наскільки ви задоволені своїм життям в цілому?

30 відповідей

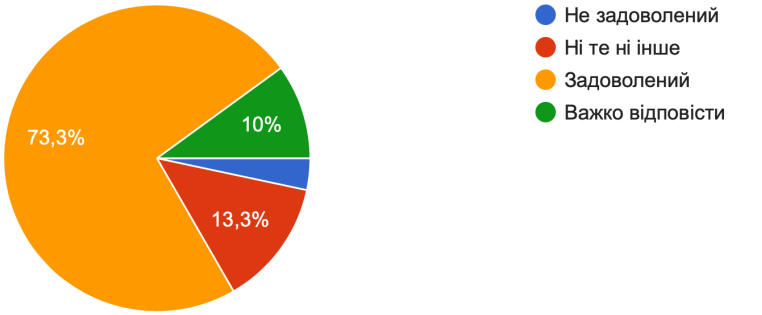

Чи хотіли би ви жити по сусідству з іммігрантами, іноземними працівниками?
30 відповідей

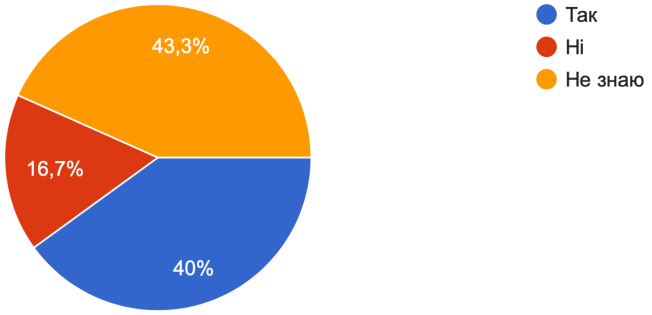

Чи згідні ви з твердженням, що, коли робочих місць не вистачає, потрібно віддавати перевагу громадянам України перед іммігрантами?
30 відповідей

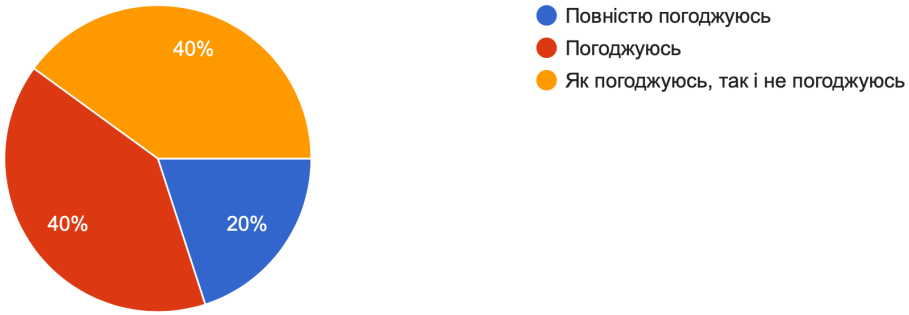

Як би ви оцінили вплив імігрантів на розвиток країни?
30 відповідей

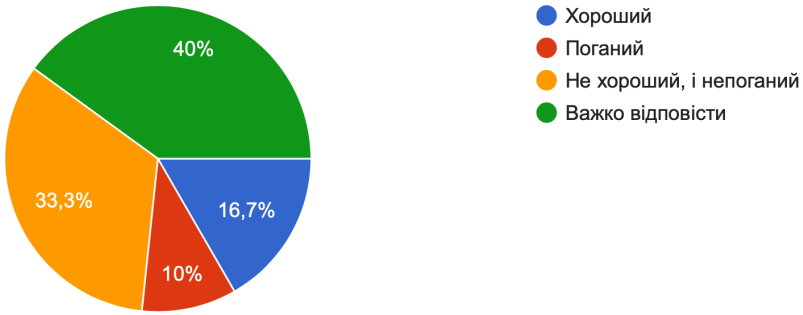

В УжНУ навчаються іноземні студенти. Як ви до них ставитеся?

30 відповідей

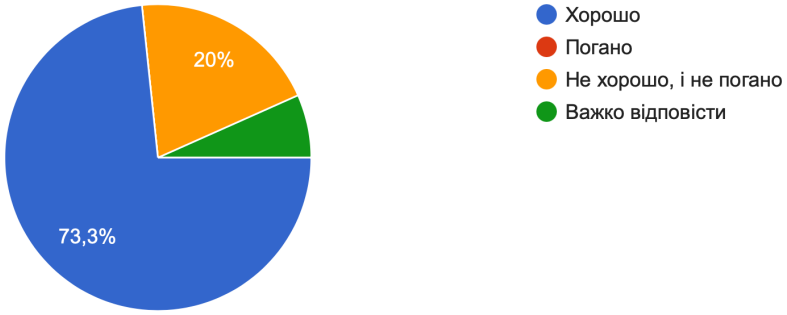

Ви були слухачем літньої школи по курсу «Іміграція і транснаціоналізм»? Яка Ваша оцінка щодо отриманих знань?

30 відповідей

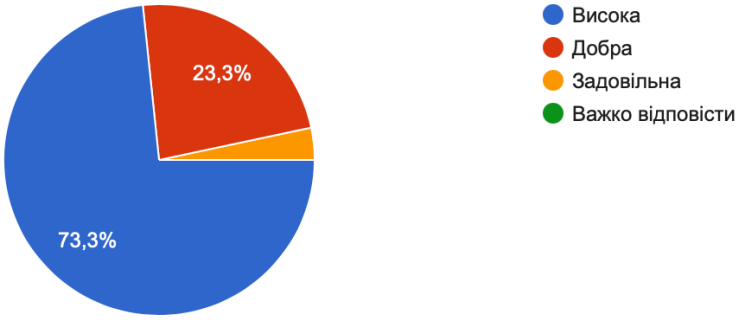

А як, на Вашу думку, до них ставляться мешканці міста?

30 відповідей

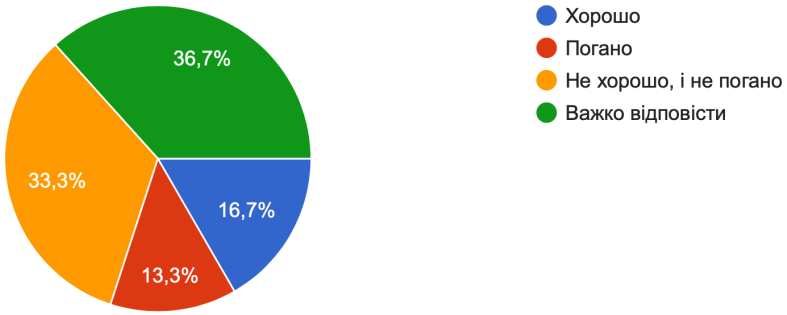

Якщо би Ви мали можливість поглибити свої знання у цьому напрямку, то як би Ви поставилися до запровадження в навчально-осві...кафедрі курсу «Іміграція і транснаціоналізм»?

30 відповідей

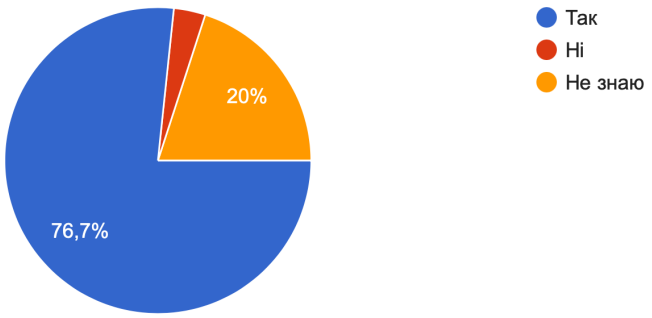

І ще про важливе. Як Ви вважаєте, Україні потрібно вступати до ЄС?

30 відповідей

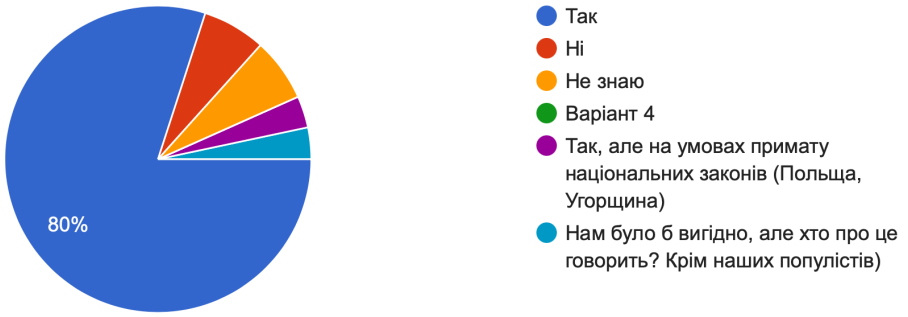

Як Ви ставитеся до підписаної Угоди України про Асоціацію з ЄС?

30 відповідей

Додаток 2

Концепція проведення другої літньої школи (summer school) з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм»

Транскарпатський центр Жана Моне з дослідження європейських стратегій розвитку Ужгородського національного університету» (ТЦЖМ УжНУ) ініціює здійснити проєкт щодо створення, організації і проведення 23-25 червня 2021 року літньої школи з вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм», а також її розвитку протягом наступних трьох років.

Мета проєкту: об'єднати українських та зарубіжних фахівців, лекторів та доповідачів школи, провідних професорів УжНУ, інших вітчизняних і зарубіжних університетів, вчених, що спеціалізуються в галузі імміграції і транснаціоналізму, керівників і менеджерів обласних державних структур і приватних компаній, а також слухачів - студентів, магістрантів, докторантів та аспірантів УжНУ і інших вітчизняних та зарубіжних вишів до участі у створенні і трирічної діяльності такої літньої школи в рамках вивчення курсу «Імміграція і транснаціоналізм» та дослідження ціннісних орієнтирів учасників другої літньої онлайн-школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм: досвід ЄС» та зясувати рівень засвоєння ними отриманих на заняттях знань і ставлення слухачів до запровадження у навчально-освітній процес УжНУ даного курсу.

.

Мета курсу - підвищення професійного рівня слухачів літньої школи в ході ознайомчого вивчення тематики імміграції і транснаціоналізму, зокрема, через призму напрацьованого досвіду коремих країн Європи та Євросоюзу в цілому. Лекторами та доповідачами школи стали провідні професори УжНУ, інших вітчизняних і зарубіжних університетів, вчені, що спеціалізуються в галузі імміграції і транснаціоналізму, керівники і менеджери обласних державних структур і приватних компаній, а слухачами - студенти, магістранти, докторанти та аспіранти УжНУ і інших вітчизняних та зарубіжних вишів. Форми роботи

літньої школи: інтерактивні онлайн-лекції, навчальні семінари та тренінги, майстер-класи та дослідження. Школи ТЦЖМ УжНУ проводитимуться один раз на рік, зазвичай у червні, протягом 4-5 днів до 2023 року включно.

Завдання навчального курсу:

- Скласти навчально-тематичний план роботи літньої школи: кожен потік річної школи буде присвячений означеній темі. Відповідно до тематики запрошуються лектори, провідні професори УжНУ, інших вітчизняних і зарубіжних університетів, вчені, що спеціалізуються в галузі міграції і транснаціоналізму, керівники і менеджери обласних державних структур і приватних компаній, а слухачами - студенти, магістранти, докторанти та аспіранти УжНУ і інших вітчизняних та зарубіжних вишів. Форми роботи літньої школи: інтерактивні онлайн-лекції, навчальні семінари та тренінги, майстер-класи та дослідження. Школи ТЦЖМ УжНУ проводитимуться один раз на рік, зазвичай у червні, протягом 4-5 днів до 2023 року включно.
- Провести рекламну кампанію річної школи через розсилку інформаційних листів і електронних розсилок, виклдачів школи та кафедри міжнарожних відносін і суспільних комунікацій УжНУ, колег інших вишів - запрошених лекторів школи.
- Удосконалювати професійний рівень слухачів літньої школи через інтерактивні форми проведення занять, інтерактивні онлайн-лекції, навчальні семінари та тренінги, майстер-класи.
- Створити і розвивати форум для професійної взаємодії і співпраці серед українських і зарубіжних соціологів і політологів, фахівців, що спеціалізуються в галузі міграції і транснаціоналізму.
- Організувати від українських і зарубіжних фахівців, що спеціалізуються в галузі міграції і транснаціоналізму - учасників і слухачів літньої школи публікації статей до журналу «Міжнародний науковий вісник», матеріали до видання науково-методичного посібника «Імміграція і транснаціоналізм».

Місце проведения: у карантинний період - форма проведення в режимі онлайн, а у звичайні часи - зона відпочинку у пригороді міста Ужгорода та регіону, за несприятливих умов - в залах УжНУ.

Кількість слухачів літньої школи: залежить від тематики та кількості поданих заявок, але мінімально 20.

Додаток 3

Ставлення слухачів другої літньої школи з навчального курсу «Імміграція і транснаціоналізм» щодо запровадження даного курсу до навчально-освітньої програми студентів кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій УжНУ і їхні враження стосовно проведених занять.

- Як зазначали слухачі школи у своїх відповідях на запитання анонімної анкети (бажаючі вказували свої прізвища), враження від проходження курсу «Іміграція і транснаціоналізм» позитивні. Усі лекції були інформативними та корисними. Особливо сподобалося залучення іноземних представників, а саме з Республіки Казахстан та Словаччини. Щодо пропозицій на майбутнє, радила б також усім доповідачам оформляти свою доповідь у формі презентації, адже так поданий матеріал краще засвоюється.
- Лекції, які було проведено в рамках наукового проєкту з курсу «Імміграція і транснаціоналізм» були дуже змістовними і порушували важливі питання. Адже дана проблематика є актуальною, як з точки зору нашої країни, так і Європейського Союзу та світу загалом. До занять було запрошено фахівців з вивчення цієї тематики, які доступно доносили інформацію, ділилися досвідом та охоче відповідали на запитання, що в результаті допомогло покращити знання у вивченні багатьох питань. Завдяки курсу студенти мали змогу більш досконало, наприклад, усвідомити позитивні та негативні сторони руху населення в Україні і поза її межами, проблеми з якими стикаються мігранти нашої країни та Європи, простежити навіть міграційні рухи в області, в якій проживають. Як на мене, у подальшому можна було б навіть запровадити цей курс під час навчального семестру, який доречно вивчати, як студентам-міжнародникам, економістам, історикам, так і іншим

студентам, де вагоме значення приділяється соціально-економічним аспектам в області їхньої спеціальності.

- Дуже сподобалось, отримав багато нової інформації.
- Цікаві змістовні доповіді.
- Враження чудові, дізнався багато нового , корисного та цікавого.
- Було досить таки цікаво.
- Мені надзвичайно сподобалася літня школа, я почула багато доповідей та лекцій і вони були дуже змістовні та лаконічні. Знання з цих лекцій можуть допомогти мені у сфері міжнародних відносин. Я дізналася багато нової інформації щодо міграції України та країн ЄС, розвитку нашого Закарпаття, а також ми побачили міграційну карту України.
- Очень приятно было видеть стены университета, который стал мне родным (из Казахстана).
- Враження хороші.
- Неймовірно цікаво і пізнавально!
- Заняття в літній школі мені сподобалися. Я дізналася багато нового про трудову міграцію, як відбувається цей процес, в які країни і так далі. Було дуже цікаво послухати лекції, досвідчені доповідачі гарно їх розповідали, було задати питання, брати участь у дискусіях.
- Якщо коротко, то враження хороші, бо не кожного дня випадає можливість послухати таких доповідачів, брати участь у дискусії високого професійного рівня, тренінгах. Ти слухаєш інформацію з першоджерела, це круто. Мені було цікаво.
- Отримав найкращі враження, в першу чергу дякуючи самому факту проведення онлайн-школи на надзвичайно важливу та актуальну тему, в другу чергу - через залучення справді фахових професіоналів, зважаючи на рівень організації та викладу.
- Враження позитивні,розширили свої знання щодо проблеми іміграції. Я задоволена. Все було на найвищому рівні!
- Мені сподобалися заняття, отримав багато корисних знань на теми імміграція і транснаціоналізм.

- Було дуже цікаво та пізнавально, я дізналася про правовий статус працівників-мігрантів у Євросоюзі, побачила статистику міграцій і зрозуміла масштаби цієї проблеми. Загалом мені було дуже цікаво та корисно почути таку важливу, як для міжнародника, інформацію.
- Було дуже цікаво слухати спікерів, в цілому задоволений.
- Ті на яких був, досить цікаві. Деякі трохи слабші, зокреми на тих, де доповідали посадовці.
- В цілому сильно позитивні враження.
- Враження хороші.
- Враження суто позитивні. Я не очікував що будуть брати участь спеціалісти з інших установ і навчальних закладів навіть інших країн! Інформація була дійсно нестандартна, в інтернеті звісно є інформація про міграцію і транснаціоналізм, але зазвичай не поточна і не точна. Я задоволений, інформація була ексклюзивна, цінна і корисна. З пропозицій є лише прохання розвиватись і залучати більше людей.
- Враження позитивні.
- Дуже добрі враження, багато цікавої інформації.
- Цікаво та інформативно Дуже багато цікавої інформації!!!

Серед запитання анкети 2 були присвячені ставленню слухачів щодо введення навчального курсу на в освітній процес кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій. Отримали такі відповіді респондентів (у %):

Запитання	Висока	Добра	Задовільна
Ви були слухачем літньої школи з навчального курсу «Іміграція і транснаціоналізм»? Яка Ваша оцінка щодо отриманих знань?	73,3	23,3	3,4
Запитання	Так	Ні	Не знаю

Якщо би Ви мали можливість поглибити свої знання у цьому напрямку, то як би Ви поставилися до запровадження в навчально-освітній процес на Вашій кафедрі курсу «Іміграція і транснаціоналізм»?	76,7	3,3	20

Додаток 4

Інтерактивна карта міграційного руху населення Закарпатської області

(2013-2020 рр.)

В рамках заходу було презентовано інтерактивну карту руху населення Закарпатської області - результат спільної роботи Центру інформаційних технологій, ТЦЖМ та НДІ міграції і демографії УжНУ. Карта відображає статистичні дані щодо міграційного руху населення Закарпатської області протягом 2013-2020 років.

Ознайомитись з інтерактивною картою можна за посиланням: https://bit.ly/3zrLnLQ"

Автор дослідження, викладач-дослідник ТЦЖМ УжНУ, організатор літньої школи - Петро Токар, канд. соц. наук, науковий співробітник Інституту євроінтеграційних досліджень, доцент кафедри міжнародних студій та суспільних комунікацій, директор НДІ міграції і демографії ЕФ УжНУ.